

Дудка Н. О.,

старший викладач кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-2142-4959

ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ У РОЗРІЗІ ЗМІН ДО ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття присвячена здійсненню характеристики питань реалізації заходів пробації щодо неповнолітніх у сучасних умовах з огляду на зміни до чинного законодавства України. Розкрито поняття «пробація» як нову систему роботи із засудженими, «пробаційний нагляд» як новий вид покарання. З'ясовано причини впровадження пробаційного нагляду до чинного законодавства. Розглянуто аспекти пробаційного нагляду щодо неповнолітніх. Визначено обов'язки, які суд покладає на засудженого до пробаційного нагляду; обов'язки, які суд може покласти на засудженого до пробаційного нагляду. Встановлено строк призначення пробаційного нагляду щодо неповнолітніх. Охарактеризовано центри пробації як спеціалізовані заклади роботи із засудженими. Визначено відповідальність за порушення вимог, встановлених чинним законодавством. Зроблено висновки про позитивний вплив застосування наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства.

Ключові слова: пробація, система пробації, орган пробації, пробація щодо неповнолітніх, пробаційний нагляд, комплексний вплив, засуджений до пробаційного нагляду, обов'язки засудженого.

Постановка проблеми. Війна, у якій опинилася країна у 2022 р., зумовила появу безлічі проблем, серед яких поряд із соціальними, економічними, політичними постала проблема злочинності. Подолання злочинності серед неповнолітніх набуло актуальності в умовах сьогодення. Підлітки є категорією громадян суспільства, які найбільш піддаються впливу негативних факторів, що штовхають їх на злочинні дії. У більшості випадків вчинення кримінальних правопорушень підлітками відбувається необдуманно, є проявом сміливості та самоствердження. Тому призначення покарання неповнолітнім за вчинені злочини незначної тяжкості потребує особливого підходу, застосовуючи принцип «покарання без ув'язнення», адже перебування в місцях позбав-

лення волі чинить негативний вплив на психіку молодшої особистості та не завжди є доцільною мірою для перевиховання й застереження від повторного вчинення кримінальних правопорушень. Як новий механізм роботи із засудженими діє втілений у правову систему України у 2016 р. інститут пробації, проте за умов війни виникла потреба вдосконалення норм кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, які, зокрема, стосуються і застосування заходів пробації щодо неповнолітніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням становлення й розвитку пробації як юридичної конструкції та концепції альтернативних покарань займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Наукові положення щодо практичних аспектів реалізації пробації в Україні відображено у працях І. Г. Богатирьова, В. М. Бурдіна, В. В. Василевича, В. В. Землянської, В. В. Коваленко, Т. Маршалі, І. М. Михайлова, М. І. Хавронюка та ін. Передумови створення служби пробації в Україні вивчав Д. В. Ягунов (2011); становлення та роль служби пробації в Україні досліджував С. І. Марків (2016); передумови застосування Європейських правил пробації розглядала О. І. Богатирьова (2012); пробацію щодо неповнолітніх як механізм запобігання злочинам неповнолітніх вивчала І. М. Михайлова; сучасний стан і перспективи розвитку пробації в Україні вивчав О. Б. Янчук (2019); сучасну практику і стан запобігання злочинам неповнолітніх засобами пробації аналізував А. П. Гусак (2023) та ін.

Формулювання мети. Метою статті є проаналізувати нові аспекти пробації щодо неповнолітніх осіб з огляду на зміни до чинного законодавства, викликані необхідністю вдосконалення видів кримінальних покарань в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Гуманізація виконання покарання стала основною метою реформування галузі кримінально-виконавчої системи на шляху України до євроінтеграції. Система покарань змінилася з ухваленням 2015 року Закону України «Про пробацію», у якому визначено засади національної моделі пробації, створеної з урахуванням стандартів пробації, викладених у Рекомендації СМ/Rec (2010) І Комітету Міністрів Ради Європи, наданих державам-членам про Правила Ради Європи щодо пробації. Нормами закону пробацію визначено не лише

альтернативним видом покарання, а й заходом впливу, який має кримінально-правовий та соціально-виховний характер. Нагляд за правопорушником є однією зі складових пробації, він розглядається не лише функцією контролю, а й засобом консультування, допомогою чи мотивацією.

Термін «пробація» є переважно юридичним. Його появу майже 200 років тому пов'язують з кримінально-правовим інститутом англосаксонського права, він вважався різновидом умовного засудження або умовного звільнення. Пробація походить від латинського слова «probatio», що означає «випробувати» або «віддати під нагляд», а в перекладі з англійської – «випробування» або «умовне звільнення (від покарання)» [1, с. 68]. Сучасне розуміння терміну «пробація» полягає у визначенні назви та діяльності інституту, компетенцією якого є організація роботи з особами, визнаними судом винними у вчиненні кримінальних правопорушень та яким призначено покарання, виключаючи позбавлення волі, або які звільнені з-під варті. Михайлова І. М. висловила думку щодо широкого сенсу, у якому розуміння інституту пробації полягає у визнанні його формою соціально-правового контролю, спрямованого на об'єднання заходів виховного впливу на злочинців, які перебувають на волі в умовах випробування [2, с. 224].

Сутністю пробації є запровадження певних обмежень та обов'язків, накладених судом на правопорушника, метою чого є соціальна реабілітація [3, с. 45]. Пробацію чинним Законом України «Про пробацію» визначено як «система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого» [4].

Визначаючи мету пробації, маємо акцентувати увагу на забезпеченні соціальної безпеки, яка полягає в роботі над подоланням загроз сучасності. Своєю чергою ця безпека виступає здатністю суспільства до поточного стану його існування, незважаючи на зміну умов і можливих чи реальних загроз. Одним із засобів, за допомогою якого можлива реалізація мети пробації, є виправлення правопорушників, що водночас є й однією з цілей покарання.

За роки існування системи пробації в Україні виявлено низку позитивних моментів, які характеризують ефективність ненавільницьких методів виправлення та ресоціалізації засуджених. Такий результат отримано завдяки успішному функціонуванню досудової, пенітенціарної та наглядової видів пробації. Причому наглядову пробацію виділено найбільш важливою складовою діяльності служби пробації, зокрема через запровадження нового інструменту роботи із суб'єктами пробації – пробаційних програм [5, с. 79].

Маємо виокремити особливий і важливий напрям діяльності служби пробації – роботу з неповнолітніми. Пробацію щодо неповнолітніх визначено ч. 1 ст. 12 Закону України «Про пробацію»: це пробація стосовно осіб, вік яких становить від 14 до 18 років, здійснюється з урахуванням вікових і психологічних особливостей неповнолітніх [4]. Специфіка пробації неповнолітніх полягає в необхідності відокремленості осіб цієї категорії від інших з метою усунення факторів негативного впливу задля проведення ефективної роботи з ними.

Зазначимо, що після набуття чинності у 2015 році Закон України «Про пробацію» не змінювався. Проте аналіз практики застосування закону свідчить про його недосконалість. Деякі експерти вказують на позитивні зміни, зумовлені ухваленням закону, на шляху України до євроінтеграції, незважаючи на наявність у ньому багатьох невідповідностей [6, с. 599]. Науковці й фахівці продовжили роботу з розроблення пропозицій щодо змін кримінального та кримінально-процесуального законодавства, зокрема стосовно пробації неповнолітніх.

Таким чином, реформування системи кримінального судочинства в Україні триває. Фактор війни став одним із провідних у процесі розроблення нових законопроектів та визначенні нових напрямів діяльності органів судової та кримінально-виконавчої системи. Подальшому розвитку інституту пробації в Україні сприяє ухвалення 23.08.2023 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо розвитку системи пробації, збільшення альтернатив позбавленню волі та створення умов для зниження рецидивної злочинності», який набув чинності 28.03.2024 р. У змінах до чинного законодавства містяться й норми, які стосуються пробації щодо неповнолітніх.

Суттєвою зміною до Кримінального кодексу України є внесення нового виду покарання – пробаційного нагляду. У Міністерстві юстиції України переконані, що метою впровадження такого заходу є виконання рекомендацій ЄСПЛ, які містять вимогу оптимізації системи виконання покарань та зменшення кількості засуджених.

Згідно з нововведеннями пробаційний нагляд – це покарання, альтернативне ув'язненню, яке полягає в «...обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства» [7].

Особливістю пробаційного нагляду щодо неповнолітніх є призначення цього виду покарання на строк від одного до двох років, тоді як для дорослих осіб цей термін становить від одного до п'яти років. Безпосереднє виконання покарань неповнолітнього здійснюватимуть уповноважені органи з питань пробації за місцем проживання. Уповноваженим органом, який займається забезпеченням реалізації пробації щодо неповнолітніх та державної політики у сфері виконання покарань, є сектор ювенальної пробації під керівництвом Державної установи «Центр пробації». Виконання судового рішення уповноваженим органом з питань пробації має відбутися в десятиденний термін, відлік якого починається днем набрання ним законної сили або звернення його до виконання.

Сектор ювенальної пробації має здійснювати ведення обліку засуджених неповнолітніх, роз'яснення порядку відбування покарання, визначення порядку та періодичності явки засуджених для здійснення реєстрації, а також здійснення контролю виконання зобов'язань, покладених на них судом. Зокрема, серед обов'язків, покладених судом на засудженого, якому призначено покарання у вигляді пробаційного нагляду, законодавством визначено:

- необхідність періодичної реєстрації в уповноваженому органі з питань пробації;
- надання інформації уповноваженому органу з питань пробації щодо зміни місця проживання;
- заборону виїзду за межі України без погодження уповноваженого органу з питань пробації.

Також судом можуть покладатися на засудженого до пробаційного нагляду й інші обов'язки, наприклад:

- використання електронного засобу контролю і нагляду та проживання за адресою, вказаною рішенням суду;
- дотримання вимог, встановлених судом, які передбачають обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля;
- працевлаштування або реєстрація в органах державної служби зайнятості для отримання статусу безробітного та працевлаштування у випадку запропонованої посади;
- виконання заходів, передбачених пробаційною програмою;
- проходження курсу лікування від різного виду залежностей, розладів психіки та поведінки, спричинених вживанням психоактивних речовин або захворювань, небезпечних для здоров'я інших осіб.

Слід додати, що суд може призначити використання електронного засобу контролю і нагляду на строк від одного місяця до одного року. Як електронний засіб контролю і нагляду може використовуватися електронний браслет, проте в розробці фахівців з програмування нині перебуває програма на смартфон, яка має здатність виявляти геолокації, внаслідок чого можна встановити місцезнаходження особи в той чи інший період. Також маємо акцентувати увагу на неможливості призначення подібного покарання у випадку повторного вчинення особою кримінального правопорушення. А за порушення вимог, встановлених чинним законодавством, засудженому може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років.

Законодавством встановлено можливість неявки засудженого до уповноваженого органу з питань пробації за викликом у призначений строк, яка визначається несвоєчасним одержанням виклику, хворобою та іншими обставинами, які фактично унеможливають своєчасність прибуття засудженого за викликом, що має документальне підтвердження. У випадку невиконання засудженим обов'язків, покладених судом щодо дотримання умов пробаційного нагляду, до засудженого застосовуються профілактичні заходи у вигляді проведення бесіди та виноситься у письмовій формі попередження про мож-

ливність притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 389 Кримінального кодексу України.

Таким чином, гуманізація підходу до призначення покарань щодо неповнолітніх унаслідок діяльності інституту пробації дозволила визначити наявність змін, суттєвість яких визначається:

– можливістю участі неповнолітніх у різних видах суспільно корисної діяльності;

– насадженням позитивного ставлення до виконання своїх обов'язків і формування почуття відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення;

– ознайомленням з новими формами соціальної взаємодії;

– розвитком соціально корисних захоплень;

– засвоєнням моральних і правових норм;

– можливістю отримання психокорекції шляхом участі у тренінгових програмах, що є основою знань, умінь, навичок, необхідних для зміни поведінки.

Висновки. Отже, впровадження пробації в систему кримінального судочинства в Україні має позитивні результати, проте ефективність її реалізації нині залежить від багатьох факторів. Важливе значення має вимога ЄСПЛ гуманізації виконання покарань, що відображено у змінах до чинного законодавства України. Сподіваємось, що пробаційний нагляд як новий вид покарання, встановлений нормами Кримінального кодексу України, стане виправданою мірою для осіб, яким призначено покарання, альтернативне ув'язненню. А застосування наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства матиме позитивний вплив на без того порушену психіку неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Кононович Д. О. Пробаційна робота з неповнолітніми правопорушниками (зарубіжний досвід). *Науковий пошук молодих дослідників: зб. наук. праць студ. Луганськ* : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2013. № 5. Ч. 1. С. 68–73.

2. Михайлова І. Пробація щодо неповнолітніх як механізм запобігання злочинам неповнолітніх. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2014. № 6. С. 224–229.

3. Василевич В. В., Михайлова І. М. Кримінологічне обґрунтування запровадження інститутів відновного правосуддя та пробації в Ук-

раїні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 45–49.

4. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.

5. Гусак А. П. Сучасна практика та стан запобігання злочинам неповнолітніх засобами пробації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2023. № 62. С. 78–82.

6. Маланчук П. М., Голодна А. С. Пробація в Україні: бути чи не бути. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1. С. 598–601.

7. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23.08.2023 р. № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text> (дата звернення: 20.04.2024).

Dudka N.,

Senior Lecturer of the Department
of Probation Officers' Professional Development,
Institute of Professional Development
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2142-4959

PROBATION SUPERVISION OF JUVENILES IN THE CONTEXT OF AMENDMENTS TO THE CURRENT LEGISLATION

The humanization of execution of punishment has become the main goal of reforming the penitentiary sector on Ukraine's path to European integration. The penitentiary system changed with the adoption of the Law of Ukraine "On Probation" in 2015. The Law of Ukraine "On Probation", which defines the principles of the national probation model, created in accordance with the probation standards set out in Recommendation CM/Rec (2010) 1 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to Member States on the Council of Europe Rules on Probation. The law defines probation not only as an alternative type of punishment, but also as a measure of influence that has a criminal law and social and educational character. Supervision of the offender is one of the components of probation, and it is considered not only a control function, but also a means of counseling, assistance or motivation.

A significant amendment to the Criminal Code of Ukraine is the introduction of a new type of punishment – probation supervision. Probation supervision is a punishment alternative to imprisonment. The peculiarity of probation supervision for juveniles is that this type of punishment is imposed for a period of one to two years.

The article is devoted to characterizing the issues of implementation of probation measures in relation to juveniles in modern conditions, taking into account the changes to the current legislation of Ukraine. The concepts of "probation" as a new system of work with convicts and "probation supervision" as a new type of punishment are revealed. The reasons for the introduction of probation supervision into the current legislation are determined. The aspects of probation supervision in relation to juveniles are considered. The author defines the obligations that the court imposes on a convicted person subject to probationary supervision; the obligations that the court may impose on a convicted person subject to probationary supervision. The term of probationary supervision in respect of juveniles has been established.

Key words: *probation, probation system, probation body, probation for minors, probation supervision, complex impact, sentenced to probation supervision, duties of the convicted.*

References

1. Kononovych, D. O. (2013), "Probation work with juvenile offenders (foreign experience)", *Scientific search of young researchers: collection of scientific works of students*, State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University", Luhansk, No. 5, Part 1, pp. 68–73.
2. Mykhailova, I. (2014), "Juvenile probation as a mechanism for preventing juvenile delinquency", *National Legal Journal: Theory and Practice*, pp. 224–229.
3. Vasylyevych, V. V. and Mykhailova, I. M. (2014), "Criminological Rationale for the Introduction of Restorative Justice and Probation Institutions in Ukraine", *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, No. 3, pp. 45–49.
4. Ukraine (2015), *On probation*: Law of Ukraine dated 05 February 2015 № 160-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#T juveniles ext.> (accessed at 20 April 2024).
5. Husak, A. P. (2023), "Current Practice and Status of Prevention of Juvenile Delinquency by Means of Probation", *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence*, No. 62, pp. 78–82.
6. Malanchuk, P. M. and Holodna, A. C. (2016), "Probation in Ukraine: to be or not to be", *A young scientist*, No. 12.1, pp. 598–601.
7. Ukraine (2023), *On Amendments to the Criminal Code, the Code of Criminal Procedure and Other Legislative Acts of Ukraine to Improve the Types of Criminal Punishment*: Law of Ukraine dated 23 August 2023, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text> (accessed at 20 April 2024).